

В. П. Шибіко, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОВЕРНЕННЯ СПРАВИ НА ДОДАТКОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ Й НОВІ ФОРМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті розкриваються зміст і причини скасування інституту повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, який існував до прийняття КПК України 2012 року, а також зміст інших, оновлених і нових (порівняно з КПК України 1960 року) форм відновлення досудового розслідування за чинним КПК України та їх значення для виконання завдань кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальний процес України, завдання кримінального провадження, засади кримінального провадження, досудове розслідування, форми відновлення досудового розслідування судом, повернення судом справи на додаткове розслідування, справедливий судовий розгляд.

V. P. Shybiko. Return of the case for additional investigation and new forms of reinstatement of pre-trial investigation under the court decision in the criminal procedure of Ukraine

The institute of returning the case for further investigation have been seen by the legislator as a procedural mechanism for eliminating inaccuracies and incomplete pre-trial investigation both in the Soviet criminal procedure and the criminal procedure of the independent Ukraine (CPC 1927 and CPC 1960) same, and up to the adoption of a new Code of Ukraine 2012.

The main reason for the abolition of this institution is the widespread practice of the courts, that in the case for lack of evidence of guilt, instead of the acquittal the accused, returned the case for an additional investigation, which resulted in an increase in the length of the criminal proceedings, the closure of a criminal case on the same rehabilitation bases, for which the court had to adopt an acquittal.

The abolition of return cases for additional investigation does not reduce the significance of the pre-trial investigation as a mandatory stage of criminal proceedings. It is noted that is inadmissible to prohibit a court from substantiating a judicial decision with testimony given to an investigator, prosecutor or referring to them (Section 4 Article 95 CPC). The ECHR in its decisions warns against refusal to admit evidence in court only because they were received during the pre-trial investigation.

The analysis of the norms of the CPC of Ukraine 2012, allows a number of other forms of reinstatement by the court of pre-trial investigation, some of which were known in the CPC 1960, but suffered significant semantic changes, while others were not known to the CPC 1960, since they were based on new foundations and institutions, which were first foreseen by the CPC 2012.

There are: 1) return to the prosecutor the indictment, a request for release from criminal liability, the application of compulsory measures of medical or educational nature (Clause 3, Section 3 of Article 314 CPC); 2) court order granting pre-trial investigation to conduct certain investigative (detective) actions, but only as an exception and only if certain conditions exist (Article 333 CPC); 3) performance prosecutor of the court to postpone the trial to Articles 276–279, 290–293 CPC in case of nominating an additional charge (Section 2 of Article 339 CPC); 4) restoration of pre-trial investigation by the decision of the investigating judge, in which he cancels the decision of the investigator, the prosecutor of stopping or closing a criminal proceeding (Calusa1, Section 2, Article 307 CPC); 5) the court refusal to approve agreements on recognition of guilt or reconciliation or the abolition of the court sentence, which approved the agreement, in case of failure to execute the agreement and returning the criminal proceedings to complete the pre-trial investigation in a general manner (Clause 1, Section 3, Article 314, Section 7 Article 374, Section 3 Article 476 CPC); 6) the restoration of the decision of the court of pre-trial investigation in a criminal proceeding related to the

© **В. П. Шибіко, 2018**

release of a person from criminal liability (Section 4 Article 288 CPC). The last four forms are for the first time in the CPC 2012.

Updated and new forms of reinstatement of pre-trial investigation should contribute for the providing a quick, complete and impartial pre-trial investigation and trial, performing the tasks of criminal proceedings (Article 2 CPC), taking into account the international human rights and justice standards.

Key words: criminal process of Ukraine, criminal proceedings, principles of criminal proceedings, pre-trial investigation, forms of restoration of a pre-trial investigation by a court, return of the case for additional investigation, fair trial.

Постановка проблеми. У кримінальному процесі ухвалення законного, обґрунтованого й справедливого судового рішення неможливе без досудового розслідування, під час якого й починає формуватися той основний обсяг доказового матеріалу, на основі якого за результатами досудового розслідування формулюється в обвинувальному акті обвинувачення, яке має підтримуватися в суді прокурором і яке визначає межі судового розгляду (ст. 337 КПК України). Із прийняттям КПК України 2012 року скасовано інститут повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, який у механізмі правового регулювання призначався й використовувався як процесуальний засіб усунення помилок, недоліків досудового розслідування, які робили неможливим судовий розгляд і вирішення кримінальної справи. У зв'язку із цим важливо з'ясувати, які форми відновлення досудового розслідування передбачив законодавець України в КПК 2012 року, яке їх конкретне призначення й достатність для заміни ліквідованого інституту повернення справи на додаткове розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання суті й значення досудового розслідування загалом і повернення кримінальної справи на додаткове розслідування зокрема досліджувалися низкою радянських, українських, російських учених-процесуалістів, зокрема Ю.П. Алєніним, Є.Г. Веретєхіним, В.І. Галаганом, І.В. Гловюк, В.П. Гмирком, Л.В. Головком, Ю.М. Грошевим, О.В. Капліною, Л.М. Лобойком, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленком, М.М. Михеєнком, В.Т. Нором, Д.П. Письменним, М.А. Погорецьким, А.Р. Ратіновим, С.М. Стахівським, О.Ю. Татаровим, В.М. Тертишником, Л.Д. Удаловою, О.Г. Шило, М.С. Шумилом та ін. Проте ці дослідження провадилися переважно до прийняття КПК України 2012 року й не у зв'язку з тими формами відновлення досудового розслідування судом, які передбачає нині КПК 2012 року.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі дослідження відповідного нормативного матеріалу, спеціальних літературних джерел, даних судової статистики розкрити значення інституту повернення кримінальної справи на додаткове розслідування судом для виконання завдань кримінального процесу, причини відмови законодавця від нього, а також суть, значення й достатність інших форм відновлення досудового розслідування, передбачених новим КПК України 2012 року.

Виклад основного матеріалу. Інститут повернення кримінальної справи на додаткове розслідування слугував механізмом усунення порушень закону, допущених під час досудового провадження, починаючи ще зі Статуту кримінального судочинства 1864 року. Так, Статут передбачав, що якщо під час судового слідства буде виявлене нове злочинне діяння, не передбачене в обвинувальному акті, то справа повертається для попереднього слідства, якщо це виявиться потрібним, і для складання обвинувального акта за всіма злочинними діяннями підсудного (ст. 752, 753) [1, с. 102–103].

Тривалий час цей процесуальний інститут існував у радянському, а з набуттям Україною незалежності – і в українському кримінальному процесуальному праві.

Так, згідно зі ст. 23 КПК УРСР 1927 року, затвердженого Постановою ВУЦВК від 20 липня 1927 року [2], народний суддя одноособово повертав справу для проведення дізнання, якщо

визнавав проведення дізнання неповним. Якщо справа, яка надійшла до суду від прокуратури з обвинувальним актом, не могла бути призначена до слухання в судовому засіданні через істотну неповноту досудового розслідування, якщо її не можна виправити на судовому слідстві, тоді суддя виносив цю справу на розгляд підготовчого судового засідання, яке могло направити її на дослідження (п. «а» ст. 233-1, п. 2 ч. 1 ст. 233-3 КПК). При цьому явним проявом покладення на суд не властивої йому функції обвинувачення було положення п. 5 ч. 1 ст. 233-3 КПК 1927 року про те, що підготовче засідання, розглянувши справу, може визнати обвинувальний акт неправильно складеним і доручити народному судді (членові суду) скласти новий обвинувальний акт.

Згідно зі ст. 280 КПК 1927 року суд, визнавши, що справу недостатньо з'ясовано й що можна зібрати нові докази, мав право, з власної ініціативи або за клопотанням будь-якої сторони, відкласти розгляд справи й затребувати нові докази або ж направити справу до слідчого чи органу дізнання на додаткове розслідування. Направлення справи в судовому засіданні на додаткове слідство допускалося тільки тоді, коли суд установлював таку неповноту матеріалів у справі, яку не можна поповнити в тому самому судовому засіданні.

Переглядаючи справу в касаційному порядку, суд мав право скасувати вирок і надіслати справу на перегляд зі стадії попереднього розслідування (дізнання, попереднього слідства) (ч. 5 ст. 349 КПК).

У КПК Української РСР 1960 року інститут повернення справи на додаткове розслідування зберігся, продовжував існувати з певними змінами й доповненнями аж до прийняття КПК 2012 року. Як і КПК 1927 року, він передбачав підстави та порядок повернення справи на досудове розслідування з мотивів неповноти й неправильності досудового розслідування з різних судових стадій процесу – із розпорядчого засідання, судового розгляду, а також зі стадій перегляду судових рішень (ст. 246, 281, 374, 396 КПК) [3].

Згідно зі ст. 246 КПК при попередньому розгляді справи суддя з власної ініціативи чи за клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника, потерпілого, позивача, відповідача або їх представників своєю постановою повертав справу на додаткове розслідування у випадках, коли під час порушення справи, провадження дізнання чи досудового слідства були допущені такі порушення вимог цього Кодексу, без усунення яких справа не могла бути призначена до судового розгляду. Крім того, за клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника суддя вправі був повернути справу на додаткове розслідування для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, якщо окремий розгляд справи щодо них неможливий. Нарешті, за клопотанням прокурора, потерпілого чи його представника суддя міг повернути справу на додаткове розслідування й у випадках наявності підстав для кваліфікації дій обвинуваченого за статтею Кримінального кодексу, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлене.

Стаття 281 КПК передбачала повернення справи на додаткове розслідування зі стадії судового розгляду з мотивів неповноти чи неправильності досудового слідства лише тоді, коли ця неповнота або неправильність не може бути усунута в судовому засіданні. Після додаткового розслідування справа направлялася до суду в загальному порядку.

Пленум Верховного Суду України за час дії КПК 1960 року двічі приймав постанови з питання про повернення справи на додаткове розслідування, у яких роз'яснювалося, що слід розуміти під неповнотою й неправильністю попереднього (досудового) розслідування, яку не можна усунути в судовому засіданні, зверталась особлива увага на необхідність перевірки заяв про недозволені методи слідства й особливо наголошувалося на неприпустимості повернення справи на додаткове розслідування у випадках, коли немає доказів, які б підтверджували обвинувачення, і вичерпані всі можливості одержання додаткових доказів. За таких обставин суд мав витлумачити всі сумніви на користь підсудного й постановити згідно з ч. 4 ст. 327

КПК виправдувальний вирок (п. п. 4, 7, 22 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 березня 1988 року № 3 «Про застосування судами України кримінально-процесуального законодавства, що регулює повернення справи на додаткове розслідування» [4, с. 205–206, 206–207, 211], п. п. 8, 10, 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 11 лютого 2005 року № 2 «Про практику застосування судами України законодавства, що регулює повернення кримінальних справ на додаткове розслідування» [5, с. 290, 291, 293]).

Проте за передбаченої КПК 1960 року моделі кримінального процесу одних зусиль Пленуму Верховного Суду України було замало для того, щоб суд став об'єктивним і незалежним арбітром, якого недостатність доказів вини обвинуваченого має зобов'язувати ухвалити виправдувальний вирок, а не повертати справу на додаткове розслідування, що призводить до необґрунтованого затягування розгляду справи, збільшення строків кримінального провадження, закриття кримінальної справи за тими самими реабілітуючими підставами, за якими суд мав ухвалити виправдувальний вирок (п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 6, ч. 4 ст. 327 КПК). За ці негативні сторони інститут повернення кримінальної справи на додаткове розслідування піддавався різкій, але справедливій критиці й у науковій літературі. Зокрема, В.Т. Маляренко із цього приводу слушно зазначає: «Повернення судом справи на додаткове розслідування – це яскравий прояв упередженості суду, на яку він не має права, цей інститут не відповідає завданням розкриття злочину, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону в розумні строки, а навпаки, спонукає до тяганини й безвідповідальності. Повертаючи за власною ініціативою справу на додаткове розслідування у зв'язку з неповнотою дізнання чи досудового слідства, суд тим самим ініціює продовження слідчої діяльності з обґрунтування обвинувачення й виконує невласливу йому функцію обвинувачення» [6, с. 18].

Про необхідність скасування інституту повернення кримінальної справи на додаткове розслідування говорилося в обох офіційних концепціях, присвячених питанням удосконалення судочинства в Україні, зокрема кримінального. Так, відповідно до п. 2 розділу IV «Судочинство» Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006, «кримінальний суд має позбутися властивого йому дотепер обвинувального ухилу. Слід законодавчо позбавити суд права направляти справи на додаткове розслідування та надавати органам досудового слідства доручення щодо пошуку доказів, установити обов'язок суду постановляти виправдувальний вирок, якщо обвинувачення не довело вини особи у вчиненні злочину» [7]. Значно коротшою була рекомендація законодавцю із цього приводу у Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 31/2008: «Має бути скасований інститут направлення судом справи на додаткове розслідування» (п. 2 розділу II «Зміст і напрями реформування кримінальної юстиції України. Реформування кримінального процесуального законодавства») [8].

Зрозуміло, що більш ефективним способом усунення такої практики було скасування інституту повернення справ на додаткове розслідування судом шляхом прийняття 13 квітня 2012 року нового КПК України, у якому інститут повернення кримінальних справ (проваджень) на додаткове розслідування не передбачений.

Кодекс набув чинності 20 листопада 2012 року. Проте інститут повернення кримінальної справи на додаткове розслідування продовжував і продовжує застосовуватися й у наступні роки. Це пояснюється тим, що згідно з п. 11 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України 2012 року кримінальні справи, які до дня набрання чинності цим Кодексом надійшли до суду від прокурорів з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, розглядаються

судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій і Верховним Судом України в порядку, який діяв до набрання чинності цим Кодексом. Тобто продовжували й продовжують діяти у таких справах положення попереднього КПК 1960 року й щодо можливості повернення кримінальних справ на додаткове розслідування судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Розслідування кримінальних справ, передбачених пунктом 11 цього розділу, у разі повернення таких справ судом прокурору для проведення досудового розслідування проводиться в порядку, установленому цим Кодексом (п. 12 Розділу XI. Перехідні положення) [9].

Ось який вигляд має статистика повернення кримінальних справ судами на додаткове розслідування до й після набрання чинності КПК України 2012 року.

У 2012 році суди першої інстанції повернули на додаткове розслідування (згідно зі ст. ст. 246, 281 КПК 1960 р.) і прокурорам (ст. 249¹ КПК 1960 р.) для усунення виявлених порушень, а також прокурори відкликали із суду (у порядку, передбаченому ст. 232 цього Кодексу) 7,3 тис. кримінальних справ, що на 7,7% більше, ніж у 2011 р. Питома вага зазначених справ також дещо збільшилась і становила 3,8% (3,4%) від кількості тих, провадження в яких закінчене. На додаткове розслідування повернуто 5,4 тис. кримінальних справ публічного обвинувачення, що на 5,7% більше, їх питома вага становила 2,8% (2,5%). Із поверненням справи публічного обвинувачення на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства за апеляціями скасовано вироки стосовно 1,8 тис. осіб, або 18,7% [17,3%] від кількості всіх осіб, щодо яких вироки скасовано [10].

У 2013 році (тобто в першому році після набрання чинності новим КПК України 2012 року) суди першої інстанції повернули на додаткове розслідування (згідно зі ст. ст. 246, 281 КПК 1960 р.) і прокурорам (ст. 249¹ КПК 1960 р.) для усунення виявлених порушень, а також прокурори відкликали із суду (у порядку, передбаченому ст. 232 цього Кодексу) 4,1 тис. кримінальних справ. Питома вага зазначених справ від кількості справ публічного обвинувачення, провадження в яких закінчене, становила 11,9% (3,8%) [11].

У 2014 році судами першої інстанції було повернуто для проведення додаткового розслідування 1307 кримінальних справ. Із поверненням справи публічного обвинувачення на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства (ч. 1 ст. 374 КПК 1960 р.) за апеляціями скасовано вироки стосовно 670 осіб [12].

У 2015 році закінчене провадження з поверненням на додаткове розслідування (справ публічного обвинувачення за ст. ст. 246, 281 КПК 1960 року) 414 справ, у 2016 – 135, із поверненням прокурору в порядку ст. 249-1 КПК 1960 року відповідно 25 і 4 справи. В апеляційному порядку було скасовано вироки судів першої інстанції з поверненням справ на додаткове розслідування: щодо 219 осіб у 2015 році й щодо 100 осіб у 2016 році [13, с. 27, 34].

Загалом проблема повернення судом кримінальної справи на додаткове розслідування й інших форм відновлення досудового розслідування судом – це складова частина більш загальної проблеми значення процесуальної діяльності, яка здійснюється на стадії досудового розслідування, для судового провадження, для суду як органу правосуддя, який, дослідивши в судовому засіданні докази, зібрані сторонами обвинувачення й захисту переважно під час досудового розслідування й подані ними суду, а також витребувані самим судом, має ухвалити законне, обґрунтоване й справедливе рішення. Саме по собі скасування інституту повернення справи на додаткове розслідування не зменшує значення досудового розслідування у системі кримінального процесу. Це підтверджують і положення чинного КПК України, зокрема такі: 1) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності в міру своєї вини й жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений; це є одним зі спільних завдань кримінального провадження для органів досудового розслідування, прокурора й суду (ст. 2 КПК); 2) досудове розслідування є першою й обов'язковою

стадією будь-якого кримінального провадження, зокрема з приватною формою обвинувачення (слідчий, прокурор зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК)); 3) сформульоване в ч. 1 ст. 84 КПК визначення поняття доказів однаково стосується як суду, слідчого судді, так і слідчого, прокурора під час установлення наявності чи відсутності фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ст. 91 КПК); 4) положення ст. 94 КПК щодо оцінки доказів стосуються як слідчого судді й суду, так і слідчого, прокурора: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ із погляду належності допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення»; 5) зібраними під час досудового розслідування доказами обґрунтовується підозра як підстава для повідомлення про підозру, на їх основі формулюється в обвинувальному акті обвинувачення, яке підтримується прокурором у суді і яке визначає межі судового розгляду (ст. 237 КПК); 6) якщо ж під час досудового розслідування не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді й вичерпані можливості їх отримання, то прокурор закриває кримінальне провадження (п. 3 ч. 1, ч. 4 ст. 284 КПК), що відповідає положенню ч. 1 ст. 283 КПК про те, що особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження.

Значення досудового розслідування для судового розгляду підкреслюється й в інших положеннях КПК України, які передбачають можливість ухвалення судом вироку без дослідження доказів у судовому засіданні або лише частково досліджуючи їх, але лише за певних умов. По-перше, ідеться про так зване «скорочене» судове слідство. Згідно з ч. 3 ст. 349 КПК України суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оскаржуються. По-друге, у спрощеному судовому провадженні щодо кримінальних проступків суд за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, що був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду. При цьому у вирокі суду за результатами спрощеного провадження замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не оспоруються учасниками судового провадження (ст. ст. 381, 382 КПК). По-третє, якщо під час досудового розслідування було укладено угоду між прокурором і підозрюваним про визнання винуватості чи угоду між потерпілим і підозрюваним про примирення, то прокурор невідкладно надсилає обвинувальний акт із підписаною сторонами угодою до суду (ч. 1 ст. 474 КПК), і суд уже в підготовчому судовому засіданні, не досліджуючи доказів і переконавшись, що угода може бути затверджена, ухвалює вирок, яким затверджує угоду й призначає узгоджену сторонами міру покарання (п. 1 ч. 3 ст. 314, ч. 1 ст. 475 КПК). Як роз'яснив Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) у п. 15 Постанови № 13 від 11 грудня 2015 року «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод», суд, «зважаючи на те, що під час підготовчого судового засідання може бути

прийняте рішення, яке по своїй суті є завершальним для судового провадження у суді першої інстанції (ухвалити вирок), вправі витребувати документи, подані сторонами під час досудового розслідування, а також інші матеріали досудового розслідування» [14].

Варто пригадати тут слова видатного розробника вчення про докази Л.Є. Владімірова про значення досудового слідства для слідства судового, який зазначав, що потрібно завжди пам'ятати, що судове слідство тоді тільки може бути цілком задовільним дослідженням, коли матеріали для нього заздалегідь підготовлені й належним чином установлені [15, с. 178].

Водночас певним (необґрунтованим, на наш погляд) відступом законодавця від визнання важливості доказів, зібраних під час досудового розслідування, для судового розгляду й вирішення кримінальної справи є положення КПК України про те, що суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них (ч. 4 ст. 95 КПК). Зазначимо, що й у Висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект КПК України (реєстраційний № 9700 від 13 січня 2012 року) містилася критика цього положення проекту, яке, на жаль, залишилося й в остаточному варіанті Кодексу: «Частиною четвертою статті 95 для суду встановлюється заборона обґрунтовувати свої рішення показаннями, поданими слідчому, прокурору, або посилатися на них». У зв'язку із цим логічно виникає питання: навіщо взагалі в такому разі потрібна стадія досудового розслідування? Адже, наприклад, чинний КПК (1960 року – *В. Ш.*) надає суду можливість досліджувати отримані під час досудового слідства докази (зокрема й пояснення свідків), а також обґрунтовувати ними вирок. У цьому, на наш погляд, є раціональне зерно, оскільки неприбуття свідка в судові засідання може бути обумовлене різними об'єктивними й поважними причинами, наприклад смертю, хворобою, довготривалим відраджанням, виїздом за межі України, зокрема й на постійне місце проживання в іншу державу) тощо. Заборона дослідження цих пояснень у судовому засіданні видається необґрунтованою й такою, що не буде сприяти встановленню істини в кримінальному провадженні [16].

Зазначимо також, що Європейський Суд із прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїх рішеннях застерігає від відмови визнавати в суді докази лише тому, що вони були отримані під час досудового слідства. Так, у своєму рішенні від 20 листопада 1989 року у справі «Костовський проти Нідерландів» він зазначив таке: «Згідно з принципом змагального судового процесу, усі докази мають пред'являтися в присутності обвинуваченого на відкритому слуханні. Це не означає, однак, що для того, щоб показання свідків були використані як доказ, вони завжди мають бути оголошені на відкритому слуханні в суді: використання як доказів таких показань, узятих на досудовому етапі провадження, саме по собі не суперечить пункту 3 (d) та пункту 1 статті 6, якщо при цьому дотримано гарантії прав сторони захисту.

Як правило, ці права вимагають надання обвинуваченому рівноцінної й належної можливості спростування показань свідка обвинувачення та його допиту – чи то під час давання свідком показань, чи на якомусь пізнішому етапі судового провадження» (пункт 41) [17].

Крім того, у п. 78 рішення від 26 березня 1996 року у справі «Дорсон проти Нідерландів» ЄСПЛ підкреслив: «Завдання Суду, згідно з Конвенцією, не полягає у встановленні того, чи були ці заяви свідків обґрунтовано допущені як докази; це належить до завдань внутрішніх судів, оскільки завданням Суду є з'ясування того, чи був справедливим судовий розгляд у цілому, включаючи й те, як були отримані докази. Суд не може абстрактно вважати, що заяви, зроблені свідками у відкритому судовому засіданні й під присягою, повинні завжди мати переважуюче значення порівняно з іншими заявами, які зроблені тим самим свідком у ході процесу, навіть коли є розбіжності між одними й іншими» [18, с. 407].

Таким чином, положення ч. 4 ст. 95 КПК України, яка встановлює суду заборону обґрунтовувати свої рішення показаннями, поданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, не

відповідає рішенням ЄСПЛ із цього питання й підлягає виключенню, оскільки рішення ЄСПЛ є джерелом права України відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень і застосування практики Європейського Суду з прав людини» [19].

Скасування інституту повернення кримінальної справи на додаткове розслідування стало можливим завдяки наданню засаді змагальності сторін у її системному зв'язку з іншими засадами кримінального провадження, зокрема верховенства права, законності, презумпції невинуватості й доведеності вини, забезпечення права на захист, доступу до правосуддя, безпосередності дослідження показань, речей і документів, публічності, диспозитивності, розумності строків (ч. 1 ст. 7 КПК) того значення, яке вона повинна мати в кримінальному процесі правової держави, якою проголосила себе Україна у ст. 1 Конституції України 1996 року.

Отже, новий КПК України 2012 року не передбачає можливості повернення справи (кримінального провадження) на додаткове розслідування з будь-якої стадії кримінального провадження. Натомість він передбачає низку інших форм відновлення досудового провадження судом, які не суперечать засадам кримінального провадження. Одні з них були відомі й КПК 1960 року, але зазнали значних змістових змін, а інші не були відомі КПК 1960 року, оскільки вони ґрунтуються на нових засадах та інститутах, які були вперше передбачені КПК 2012 року. Ідеться про такі форми відновлення досудового розслідування судом.

1. Повернення прокурору обвинувального акта, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК). Ст. 249-1 КПК 1960 року передбачала повернення прокурору справи в разі, якщо самим прокурором були суттєво порушені вимоги ст. ст. 228–232 КПК, для усунення виявлених порушень на заключному етапі досудового розслідування, на якому він перевіряв справу з обвинувальним висновком, складеним слідчим, і затверджував його або складав новий обвинувальний висновок тощо (ст. 231 КПК).

На відміну від КПК 1960 року, за КПК 2012 року до суду надсилається не обвинувальний акт чи клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру з матеріалами розслідування, а лише обвинувальний акт чи відповідне клопотання з додатками до нього, оскільки закон забороняє до початку судового розгляду надавати суду інші документи (ч. 4 ст. 291, ст. 292 КПК). Як роз'яснив ВССУ в Інформаційному листі від 3 жовтня 2012 року № 223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України», у підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти рішення про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам ст. ст. 291, 292 КПК: зокрема, якщо ці документи містять положення, що суперечать одне одному; у документах наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; вони не підписані слідчим (крім випадків, коли прокурор склав їх самостійно) чи не затверджені прокурором; до них не долучено передбачені законом додатки. Своєю ухвалою суд зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення допущених недоліків.

Проведення будь-яких слідчих або інших процесуальних дій, окрім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру в кримінальному провадженні не допускається. Докази, отримані під час проведення процесуальних дій, не визначених в ухвалі про повернення зазначених матеріалів кримінального провадження, згідно з ч. 8 ст. 223 КПК є недопустимими [20]. У 2017 році судами першої інстанції було постановлено 2902 ухвали про повернення прокурору обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру [21].

2. Надання судом доручень органу досудового розслідування про проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Не можна сказати, що ідея надання суду права давати органам досудового розслідування судові доручення про проведення окремих слідчих та інших процесуальних дій з'явилася лише в процесі розроблення нового КПК України. Вона висловлювалася ще в радянському кримінальному процесі [22]. Наголошувалося на доцільності надання суду такого права в окремих випадках, не повертаючи справу на додаткове розслідування, зобов'язувати органи досудового розслідування вчинити конкретні процесуальні дії з метою недопущення тяганини та для економії процесуальних засобів у справі. Привабливою таку пропозицію назвав О.Р. Михайленко [23, с. 261].

Законом від 21 червня 2001 року «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» [24] КПК 1960 року було доповнено ст. 315-1, яка передбачала можливість, не повертаючи справу на додаткове розслідування, надавати судові доручення органу досудового розслідування про виконання визначених в ухвалі суду слідчих дій із метою перевірки й уточнення фактичних даних, одержаних у ході судового слідства. Протокол слідчої дії й інші здобуті докази передавалися суду, який дав доручення, досліджувалися в судовому засіданні й приєднувалися до справи.

Можливість надання судового доручення органу досудового розслідування передбачає й КПК 2012 року, проте лише як виняток і лише за певних умов. Згідно з ч. 3 ст. 333 КПК у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені чи перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження своєю ухвалою має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії й ознайомлення учасників судового провадження з її результатами в порядку, передбаченому ст. 290 КПК. Проте суд відмовляє в задоволенні клопотання прокурора, якщо він не доведе, що слідчі (розшукові) дії, про проведення яких він просить, не могли бути проведені під час досудового розслідування через те, що не були й не могли бути відомі обставини, які свідчать про необхідність їх проведення.

Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на виконання доручення суду, здійснюються в порядку, передбаченому главами 20 та 21 КПК для проведення відповідно слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. У 2017 році судами першої інстанції було постановлено 250 ухвал про надання судових доручень [25].

3. Виконання прокурором на підставі ухвали суду про відкладення судового розгляду вимог ст. ст. 276–278, 290–293 КПК у разі висунення ним особі додаткового обвинувачення (ч. 2 ст. 339 КПК).

Ідеться про необхідність виконання прокурором процесуальних дій, пов'язаних зі складанням нової підозри й врученням її підозрюваному (обвинуваченому), а також із виконанням процесуальних дій, пов'язаних із відкриттям матеріалів іншої сторони, складанням обвинувального акта, наданням його копій підозрюваному (обвинуваченому), його захиснику, законному представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, поданням обвинувального акта до суду, де провадження за ним має розпочатися з підготовчого судового провадження.

Ст. 276 КПК 1960 року передбачала, що коли нове обвинувачення тісно пов'язане з початковим і окремий розгляд їх неможливий, уся справа повертається для додаткового розслідування. Після додаткового розслідування справа повертається до суду в загальному порядку (ч. ч. 2 і 3).

4. Відновлення досудового розслідування ухвалою слідчого судді. На досудовому провадженні учасниками провадження можуть бути оскаржені до слідчого судді рішення слідчо-

го, прокурора про зупинення й про закриття досудового розслідування (п. п. 2–4 ч. 1 ст. 303 КПК). За результатами розгляду скарги слідчий суддя може постановити ухвалу про скасування такого рішення слідчого чи прокурора (п. 1 ч. 2 ст. 307 КПК) і таким чином відновити досудове розслідування. КПК 1960 року також передбачав можливість відновлення досудового розслідування постановою судді про скасування постанови органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття кримінальної справи з направленням справи прокурору для відновлення слідства або дізнання (ч. 4 ст. 236–6 КПК). У 2017 році слідчими суддями було розглянуто 238 скарг учасників досудового розслідування на постанову слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування, 65 рішень було скасовано й відновлено досудове розслідування. У цьому ж році було розглянуто 12 501 скарга на рішення слідчого про закриття кримінального провадження, 7226 було скасовано з відновленням досудового розслідування. Розглянуто також 1097 скарг на рішення прокурора про закриття кримінального провадження, 562 рішення було скасовано з відновленням досудового розслідування [26].

5. Новим видом відновлення досудового провадження за рішенням суду є повернення судом матеріалів кримінального провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом і доданими до нього угодами про примирення чи про визнання винуватості, причому таке повернення можливе як із суду першої інстанції, так і зі стадій перегляду та виконання судових рішень. Особливості такого провадження пов'язані саме з тим, що воно здійснюється на підставі угод, що вперше передбачено КПК України 2012 року (глава 35).

Згідно зі ст. 468 КПК у кримінальному провадженні можуть бути такі види угод: 1) угода про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Укладення цих угод може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру й до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК), тобто вони можуть ініціюватися й укладатися як під час досудового розслідування, так і в судовому провадженні.

Особливість досудового розслідування, під час якого досягнуто угоди, полягає в тому, що воно за законом може не проводитися в повному обсязі, що є своєрідним відступом від положень ст. 2 КПК про те, що одним із завдань кримінального провадження є забезпечення повного досудового розслідування, і ч. 2 ст. 9 КПК, яка зобов'язує прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно й неупереджено дослідити обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (ст. 91 КПК). Очевидно, для законодавця важливо в цьому кримінальному провадженні якомога швидше досягти врегулювання кримінально-правового конфлікту, породженого вчиненням кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 1 ст. 474 КПК, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт із підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду, тобто до закінчення досудового розслідування в повному обсязі. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта чи завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені з плином часу або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату в разі відмови суду в затвердженні угоди.

Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання. Суд перевіряє угоду на відповідність законним вимогам. Якщо суд переконається, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду й призначає узгоджену сторонами міру покарання (ч. 1 ст. 475 КПК). У разі ж виявлення в укладенні угоди порушень, зазначених у ч. 7 ст. 474 КПК, він ухвалює рішення про відмову в затвердженні угоди та повернення кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаче-

ному ст. ст. 468–475 КПК (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК), або, як роз'яснив Пленум ВССУ у Постанові № 13 від 11 грудня 2015 року «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод», – про продовження судового розгляду в загальному порядку в разі подання прокурором відповідного клопотання, пов'язаного з відсутністю необхідності продовження досудового розслідування внаслідок його фактичного закінчення (підпункт «б» п. 18) [27]. За даними судової статистики, у 2017 році під час підготовчих проваджень судами першої інстанції було ухвалено 15 979 рішень про затвердження угод і 395 рішень про відмову в затвердженні угоди та повернення прокурору для продовження досудового розслідування [28].

Видається, що вжите законодавцем у п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК формулювання «у порядку, передбаченому статтями 468–475 КПК» є помилковим, оскільки зазначені статті передбачають не загальний порядок здійснення й закінчення досудового розслідування, а порядок провадження на підставі угод і, відповідно, можливість звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, до якого знову буде додана угода про примирення чи про визнання винуватості. Воно суперечить положенню ч. 8 ст. 474 КПК про те, що повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається. Доцільно було б замінити його на інше формулювання, наприклад «у загальному порядку», як це запропоновано в п. 16 зазначеної вище Постанови Пленуму ВССУ [29]. Більш вдалим є формулювання закону у ст. 407 КПК, яка передбачає відновлення досудового розслідування в цій категорії кримінальних проваджень за рішенням суду апеляційної інстанції. Згідно з п. 2 ч. 2 цієї статті за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди суд апеляційної інстанції має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо ця угода була укладена під час досудового розслідування.

Ще один випадок відновлення досудового розслідування за рішенням суду передбачений ст. 476 КПК, яка визначає наслідки невиконання угоди. Згідно з ч. 3 цієї статті суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджена угода, якщо особа, яка звернулася з відповідним клопотанням, доведе, що засуджений не виконав умови угоди. Наслідком скасування вироку є призначення судового розгляду в загальному порядку чи направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування.

6. Рішенням суду досудове розслідування може бути відновлене й у кримінальному провадженні, пов'язаному зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (параграф 2 глави 24 КПК). Особа звільняється від кримінальної відповідальності виключно судом у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність: у зв'язку з дійовим каюттям (ст. 45 КК), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), передачею особи на поруки (ст. 47 КК), зміною обстановки (ст. 48 КК), закінченням строків давності (ст. 49 КК), а також у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК України. Звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності є однією з форм закінчення досудового розслідування (п. 2 ч. 2 ст. 283 КПК). Згідно з ч. 2 ст. 286 КПК, установивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності й отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та (як і в кримінальному провадженні на підставі угод) без проведення досудового розслідування в повному обсязі надсилає його до суду. У разі встановлення судом необґрунтованості клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою відмовляє в його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, КПК України 2012 року, на відміну від КПК 1960 року, не сприйняв такого інституту, як повернення справи (кримінального провадження) на додаткове розслідування, передбачивши нову модель кримінального процесу, в основі якої визначено засаду змагальності сторін, яка діє в системному зв'язку з іншими засадами кримінального провадження, де суд є незалежним і об'єктивним арбітром, а не представником певної сторони, і де кожна особа має право на швидкий і справедливий судовий розгляд. Оновлені й нові форми відновлення досудового розслідування можуть достатньою мірою сприяти забезпеченню швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування й судового розгляду, виконанню завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК) з урахуванням міжнародних стандартів із прав людини й судочинства.

Список використаних джерел:

1. Устав уголовного судопроизводства. Санкт-Петербург: Издание кодификационного отдела при Государственном Совете, 1892. 239 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1927 року. Затверджений постановою ВУЦВК від 20 липня 1927 року. ЗУ УРСР 1927. № 36–38. Ст. 167–168.
3. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР від 28 грудня 1960 року. Відомості Верховної Ради УРСР. 1961. № 2. Ст. 15.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 березня 1988 року № 3 «Про застосування судами України кримінально-процесуального законодавства, що регулює повернення справи на додаткове розслідування». Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних та кримінальних справах. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 1993. № 6. С. 203–211.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 11 лютого 2005 року № 2 «Про практику застосування судами України законодавства, що регулює повернення кримінальних справ на додаткове розслідування». Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011 роки): станом на 26 вересня 2011 року / упоряд: Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, В.І. Тютюгін. Х.: Право, 2011. С. 288–293.
6. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.09. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2005. 36 с.
7. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Схвалено Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
8. Концепція реформування кримінальної юстиції. Затверджено Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 31/2008. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. Голос України. 2012. 19 травня. № 90–91. С. 9–49.
10. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C/](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E4549252C88A2C5BC2257B9B002F464C/).
11. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/264C5A022472BВ31C2257D1900315B8D](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/264C5A022472BВ31C2257D1900315B8D).
12. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2014 р. (за даними судової статистики). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0/](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/08D6D81633314B66C2257E99003B23F0/).

13. Статистичний збірник «Стан здійснення судочинства в Україні у 2016 році». Верховний Суд України. Відділ аналізу судової статистики та узагальнення судової практики. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/06EAA6C32D8DE08AC22580E400490AFC](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/06EAA6C32D8DE08AC22580E400490AFC).
14. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.
15. Владимирев Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. Части общая и особенная. Третье издание, измененное и законченное. СПб.: Издание книжного магазина «Законоведение», 1910. 400 с.
16. Проект Кримінального процесуального кодексу України, реєстраційний № 9700 від 13 січня 2012 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312.
17. Рішення ЄСПЛ від 20 листопада 1989 року у справі «Костовський проти Нідерландів». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_089/page2.
18. Рішення ЄСПЛ від 26 березня 1996 року у справі «Дорсон проти Нідерландів». Де Сальвіа М. Прецеденты европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 1072 с.
19. Закон України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини». Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.
20. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 жовтня 2012 року № 223-1430/04-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>.
21. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження у 2017 році (ДСА України, форма № 1-1). Розділ 2. Розгляд справ кримінального провадження. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017.
22. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. редактор Н.В. Жогин, изд. 2-е исправленное и дополненное. М.: Юрид. лит., 1973. 736 с.; Веретехин Е.Г. Пробелы предварительного расследования и их восполнение в суде 1-й инстанции. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. 88 с.
23. Михайленко А.Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. Научно-практическое издание. К.: Юринком Интер, 1999. 448 с.
24. Закон від 21 червня 2001 року «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України». Відомості Верховної Ради України. 2001. № 34–35. Ст. 187.
25. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження у 2017 році (ДСА України, форма № 1-1). Розділ 2. Розгляд справ кримінального провадження. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017.
26. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження у 2017 році. ДСА України, форма 1-1. Розділ 5. Розгляд слідчим суддею клопотань, скарг, заяв під час досудового розслідування. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017.
27. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.
28. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження у 2017 році (ДСА України, форма №1-1). Довідка до розділу 2. Розгляд справ кримінального провадження. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017.
29. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.